

ACKERMANN VILMOS

LEHETŐSÉGEK ÉS KIHÍVÁSOK: MAGYARNAK MARADNI A DIASZPÓRÁBAN

Gazsó Dániel: *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa.* Gondolat Kiadó: Budapest, 2022. 422 oldal

A kötet szerzője felsőfokú tanulmányait a Granadai Egyetemen végezte. 2014-ben a Kőrösi Csoma Sándor Program ösztöndíjasaként betekintést nyert a chilei magyarok szervezeti életébe. 2015-ben kezdett el dolgozni a Nemzetpolitikai Kutatóintézetben, melynek köszönhetően a diaszpórapolitika működését belülről is megtapasztalhatta. 2020-ban védte meg doktori értekezését a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Ennek a disszertációnak a kibővített változata a Gondolat Kiadó által 2022-ben megjelentetett *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa* című kötet. A mű attól lett különleges, hogy szerzőjének a kutatómunka ideje alatt lehetősége volt a már említett helyszíneken és intézményeknél a magyar diaszpórát több perspektívából is vizsgálni.

A politológus Kántor Zoltán előszavát és a bevezetést követően a könyv három nagyobb tematikus részre tagolódik. Az első rész az alapfogalmakat tisztázza. A második rész a magyar diaszpóra történetét, valamint a jelenkori magyar társadalmat érintő migrációs folyamatokat tárgyalja. A harmadik rész pedig a diaszpóra politikai dimenzióira fókuszál. A leíró részek után azokat az interjúszövegeket olvashatjuk, melyeket a szerző a magyar diaszpóra szervezeti vezetőivel folytatott beszélgetések hanganyaga alapján készített. Végül Gazsó Dániel átfogó összeggel, köszönetnyilvánítással, jegyzékekkel és egy angol nyelvű absztrakttal zárja könyvét.

A szerző már a kötet bevezetőjében tisztázza az olvasóval a kutatása kiindulópontjának tekinthető tudományterületet: „*minden kutató képzettségénél fogva behatárolt: van egy kiindulópontja, egy metodológiai alapállása, egy bizonyos tudományterületről hozott sajátos perspektívája, mely meghatározza kutatásának egész menetét, a kérdésfeltevéstől az adatgyűjtésen át az elemzésig. Ez valahol természetes, és nem összekeverendő a személyes ambíciók és egyéni értékítéletek előnyben részesítésével. Az én kiindulópontom a kulturális és szociálanropológia.*” (16–17. old.) Az antropológia lényegi, a diaszpórakutatás

szempontjából meghatározó elemeinek tisztázása után ezt a részt így zárja: *„Összegezve, az antropológiai megközelítés mint metodológiai lapállás esetében azt jelenti, hogy a magyar diaszpóra kutatása során nem törvényszerűségeket keresek, hanem értelmezési kereteket, melyek lehetővé teszik a diaszpóralét egymásba fonódó jelentéseinek megismerését, megértését és magyaroztatását.”* (21. old.)

Az olvasó a könyv bevezetőjében azzal is szembesülhet, hogy *„minden külhoni magyar közösség helyzete egyedi, a feléjük irányuló anyaországi támogatások pedig csak az ő saját lokális kultúrájuk, többes kötődéseik és helyi igényeik figyelembevételével lehetnek sikeresek.”* (22. old.)

A szerző a bevezető utáni első részben, a fogalmi keretek tisztázásánál először megkülönbözteti egymástól a diaszpóra és a szórvány fogalmait. Utóbbival kapcsolatban arról is szót ejt, hogy a demográfiai megközelítés, amely a kisebbség össznépességen belüli arányát veszi alapul és a területi megközelítés, amely az ún. tömbön kívüli településeken élőket tekinti szórványnak, milyen problémát vet fel e közösségtípus számszerű meghatározásánál: *„A két megközelítés jelentősen eltérő eredményekre vezet: míg az előbbivel számolva a szórványban élő magyarok összlétszáma nem éri el a 400 ezer főt sem, az utóbbi módszert követve meghaladja még a 600 ezer főt is. Az eltérés annak köszönhető, hogy a területi megközelítést alkalmazva olyan települések is bekerülnek a számításba, ahol a magyarok összlakosságához viszonyított aránya meghaladja a 20%-ot.”* (42. old.)

A diaszpórával kapcsolatosan fontosnak tartja megemlíteni, hogy miként kapcsolódnak ezek a csoportok az elvándorlás eseményéhez még akkor is, ha az egyes csoporttagok nem éltek át azt személyesen. Ezután Gázsó Dániel tovább részletezi a diaszpóra és az őshonos kisebbségek közötti különbségeket: *„az utóbb említett őshonosnak titulált nemzeti közösségeknél a helyben maradás, a szülőfölddel való elsődleges kapcsolat természetessége, a lakóhelyhez köthető történelmi múlt csoportkonstruáló ereje a meghatározó.”* (51. old.) A szerző arra is kitér, hogy e két közösségtípus között milyen eltérések vannak szervezeti szinten: *„A diaszpóraszervezetek főképp a társadalmi integrációnak lehetőséget adó feltételekért, tehát a hátrányos megkülönböztetés ellen küzdenek, míg az őshonosnak nevezett kisebbségek érdekképviseletei ezt a célt gyakran meghaladják: különböző szintű kisebbségi örendelkezést, kulturális, politikai, területi autonómiát követelnek [...] vagy akár szeparatista igényeket megfogalmazva, teljes függetlenségre törekednek.”* (52. old.)¹

Ezt követően azt tárgyalja, hogy a diaszpóráknak milyen ideáltípusai lehetnek, valamint hogy mi különbözteti meg ezt a közösségkategóriát az átutazóktól, bevándorlóktól és az emigrációs léttől. Kitér arra is, hogy a diaszpóráközösségek fennmaradásához az

1 A Kárpát-medencében élő magyar őshonos kisebbségi közösségek kialakulásával a szerző egy korábban megjelent tanulmányában részletesebben is foglalkozott, lásd Gázsó Dániel: Volt egyszer egy Trianon. *Valóság*, 2015. 58 (8). 70–88.

etnikai határok fenntartása még a kulturális sajátosságok megőrzésénél is meghatározóbb. Ebben az elméleti részben az is kiderül, hogy milyen kritériumok alapján szokták általában a diaszpóraszervezeteket tipologizálni, valamint hogy a globalizáció és a lokális, illetve nemzeti identitások milyen kapcsolatban vannak az államhatárokon átívelő diaszporikus kapcsolathálókkal.

A fogalmi keretek tisztázásánál arról is esik szó, hogy a diaszpóráközösségek miként kötődnek származási helyükhöz, valamint hogy mi a jellemző a befogadó országba való letelepedésükre, társadalmi integrációjukra. A szerző a szakirodalomra alapozva magyarázatot ad arra, hogy ezek a közösségek miként próbálják fenntartani a kapcsolatot származási helyükkel, valamint hogy az anyaországi nemzetpolitika mely alapvető problémákra keresi a választ velük kapcsolatban. Ebben a részben azt is kifejti, hogy mi a közös a diaszpórapolitikában és a nemzetpolitikában, és hogy ez a két politikai ágazat hogyan viszonyul egymáshoz. Végezetül a szerző különféle diaszpórapolitikai gyakorlat típusokat és anyaországtípusokat mutat be olvasói számára.²

A könyv második része a magyar diaszpóráközösségek számszerű meghatározását nehezítő tényezők ismertetésével indul. A népszámlálási adatok hiányossága, az etnikai rejtőzködés gyakorisága, valamint a történelmi magyar emigrációs hullámokról meglévő ismeretek kétsége szinte ellehetetleníti a pontos számszerű meghatározást. Ennek megállapítása, valamint a világban szétszórt magyar közösségek kulturális központjainak fel-lelhetősége után a szerző a magyar diaszpóra fejlődéstörténetét mutatja be négy szakaszra bontva, a különböző korszakok emigrációs folyamatainak jellege, valamint a már meglévő diaszpóráközösségekre gyakorolt hatása szerint. A negyedik fejlődéstörténeti szakasz ismertetésénél részletesen kitér a jelenkori magyar társadalmat érintő migrációs folyamatokra. A bevándorlás tekintetében többek között azt a kérdést feszegeti, hogy az életvitelszerűen Magyarországon tartózkodó migránsok mennyire számítanak iskolázottnak a magyar nemzetiségű lakossághoz képest. Arra is kitér, hogy az idegenellenesség mennyire jellemző a magyarok körében, és hogy milyen kapcsolat van az idegenellenesség mértéke, valamint a politikai orientáció és a társadalmi rétegződés között. A könyvből az is kiderül, hogy a magyar lakosságnak melyek a legnagyobb félelmei a bevándorlással kapcsolatosan, valamint hogy a környező országok miként vélekednek a bevándorlókról: *„[...] a többnyire külföldi nyomásra kialakult politikai ideológiák és rendszerek [...] összeomlása vagy esetleges megingása esetén a kelet-közép-európai országok többségi társadalmi szokás szerint befelé fordulnak. A vezetőik eredetmítoszok és kreált ellenségképek árnyékában igyekeznek a nemzetegyesítés zászlóvivőiként feltűnni, amely még mindig a társadalmi fejlődés és a válsághelyzetből való kilábalás egyetlen biztos útjaként jelenik meg a köztudatban.”* (131. old.)

2 Ennek az elméleti résznek az alapját egy korábban megjelent tanulmány adta: Gázsó Dániel: An Endnote Definition for Diaspora Studies. *Minority Studies*, 2015. 18. 161–182.

A jelenkori kivándorlással kapcsolatban megtudhatjuk, hogy általában a kibocsátó országok adatainál lényegesen magasabb értékeket mutatnak a befogadó országok tükörstatisztikái. Utóbbiak figyelembevételével az is kiderül, hogy a magyarok régen kedvelt kivándorlási célországai, Németország és Ausztria mellett megjelentek más desztinációk is, többek között az Egyesült Királyság. A szerző releváns kutatási eredményekre alapozva bemutatja, hogy milyen különbségek tapasztalhatók az új kivándorlók körében a legfőbb desztinációk szerint a végzettség, életkor, migrációs motivációk tekintetében.

A szerző arról is képet ad olvasóinak, hogy a külföldre vándorló magyarok általában milyen szektorokban tudnak elhelyezkedni a munkaerőpiacon. Ezután a cirkuláris migráció fogalmát tisztázza, majd a visszavándorlás okait is megismerhetjük, valamint hogy a Covid-19-járvány milyen hatással volt a nemzetközi népvándorlás intenzitására.

A könyv harmadik, a diaszpóra politikai dimenzióiról szóló részének elején Gazsó Dániel elmagyarázza, hogy a nacionalizmus hogyan alakult át az új világrendben. Kifejti, hogy Kelet-Közép-Európában miért vált olyan fontossá a nemzeti kérdés, valamint hogy milyen különbségek vannak a kelet- és nyugat-európai nacionalizmusok között.

A mű az anyaországi felelősségvállalás kelet-közép-európai vetületeinek ismertetésével folytatódik. Kiderül, hogy egyes országok milyen támogatásokat nyújtanak a külhoniaknak, valamint hogy a nemzetpolitika milyen feszültségeket okozhat az anyaországon belül, illetve a nemzetközi kapcsolatokban. A kelet- és nyugat-európai állampolgárságpolitikák különbségei is terítékre kerülnek. Arról is értesülünk, hogy az egyszerűsített honosításnak az egyes országokban más és más feltételei vannak, valamint hogy az azzal járó jogok is eltérnek egymástól a különböző országokban. A könyv rávilágít arra, hogy a nyugat-európai közvélemény hogyan reagált a kelet-közép-európai országokban bevezetett egyszerűsített honosítási eljárásra: „*Nyugat-Európában azok az esetek különösen felkeltették a közvélemény figyelmét, amikor egy, az Európai Unióhoz már csatlakozott kelet-közép-európai anyaország az etnikai-nemzeti hovatartozás elve alapján olyan személyek számára tette lehetővé az állampolgárság könnyített eljárással történő felvételét, akik az unión kívül születtek és élnek.*” (166. old.) A szerző segítségével azt is megtudhatjuk, hogy a diaszpóra milyen formákban támogathatja anyaországát. Végül a transzszuverén nacionalizmus megjelenési formáit is kifejti.³

Gazsó Dániel arra is rávilágít könyvében, milyen előnyökkel járhat az egyszerűsített honosítás egy határon túli magyarnak. Szó esik továbbá a szavazati jog kiterjesztéséről, és a külhoniak részvételéről a magyarországi országgyűlési választásokon. Kiderül többek között, hogy melyik pártra szavazott a legtöbb határon túli magyar, ugyanakkor azt

3 A diaszpóra politikai dimenzióiról lásd még a szerző korábban megjelent művei közül: Gazsó Dániel – Jarjabka Ákos – Palotai Jenő – Wilhelm Zoltán: *Diaspora Communities and Diaspora Policies. The Hungarian Case. Population Geography a Journal of the Association of Population Geographers of India*, 2019. 41 (1). 23–34.; Gazsó Dániel: A diaszpóra politikai dimenziói. *Politikatudományi Szemle*, 2020. 29 (2). 47–68.

is bemutatja, hogy a diaszpóra jelentősége e tekintetben eltörpül a Kárpát-medencében kisebbségben élő magyarok voksa mellett, és hogy összességében a külföldről érkezett érvényes levélzavazatok száma eddig nem befolyásolta nagymértékben a választások eredményeit.

A diaszpórapolitikai gyakorlatok ismertetése során az olvasó tudomást szerezhet az anyagi támogatások részleteiről is, köztük a diaszpóra pályázati támogatásainak tárgyairól. Érdekességként Gázsó Dániel megemlíti azt is, hogy a Covid-19-járvány alatt a diaszpóracsoportok milyen támogatásokat vettek igénybe leginkább, valamint hogy a pandémia hogyan hatott a közösségi életre és az anyaországi kapcsolatokra a diaszpórában.

A támogatási programok bemutatása kapcsán a szerző ismerteti annak a korábban készített kérdőíves kutatásának az eredményeit, melyet a Kőrösi Csoma Sándor Programban részt vevő ösztöndíjasok lekérdezésével valósított meg. A kutatás rávilágít arra, hogy melyek a leggyakoribb ösztöndíjprogram keretében végzett munkakörök, valamint hogy milyen különbségek lehettek fel ezen a téren a világ különböző térségei között. Végezetül a szerző saját tapasztalatai által betekintést nyújt a chilei magyar közösség szervezeti életébe.

A három tematikus részt követően a szerző a magyar diaszpóra intézményesülésének és anyaországi kapcsolatainak mélyebb megismertetése érdekében a fentebb már említett interjúszövegeket közli: azokat a beszélgetéseket, melyeket olyan szervezeti vezetőkkel folytatott, akik a helyi, lokális szinten végzett közösségépítő tevékenységeik mellett jelentős szerepet vállaltak a magyar diaszpóra regionális, országhatárokon átívelő kapcsolat-hálójának kialakításában, a nagyobb ernyőszervezetek irányításában, valamint az anyaországi vezetőkkel meglévő kapcsolatok fenntartásában. *„A velük folytatott beszélgetések fényt derítenek a területenként eltérő önszerveződési folyamatok sokrétűségére, a közösségi élet régi és új kihívásaira és lehetőségeire, valamint a magyarországi támogatások fogadtatására.”* (241. old.) A kötet tartalmának összegzésénél mindehhez hozzáteszi: *„az interjúszövegek tartalmaznak olyan részeket is, melyek újabb kutatási célok megfogalmazását segíthetik. A kivándorlók leszármazottjainak magyar gyökerekhez való kötődésében fellelhető generációs különbségek, a 2010-es években tapasztalt új magyar emigráció, valamint az abban az évtizedben kibontakozott anyaországi támogatások hosszú távú hatásai megalapozhatják a diaszpórakutatás jövőbeli kihívásait.”* (389. old.)

Gázsó Dániel *Otthon és itthon. A magyar diaszpóra és anyaországa* című könyvét minden olyan olvasó figyelmébe ajánlom, aki átfogó képet szeretne kapni arról, hogy milyen lehetőségekkel és kihívásokkal jár magyarnak maradni külföldön.